

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

МАТЕРИАЛЛАРИ

20 ноябрь 2021 йил

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИ ВА ҚИШЛОҚ
ХЎЖАЛИГИ ЭКИНЛАР ҲОСИЛДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ-ИННОВАЦИОН
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ, МУАММО ВА ЕЧИМЛАР**

мавзусидаги

Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман

ТЎПЛАМИ

Бухоро, 2021 йил 19-20 ноябрь

сувларини тўпланиш ва қайта тақсимланиш зонасига айланиб қолган. Худуд ерларининг асосий ер ости сувлари манбалари – суғориш каналлари (Шовот, Қиличнӣёзбой)нинг ўрта оқимларидан ғарбга томон ҳаракатланаётган атрофидаги ер ости сизот сувлари ҳамда каналдан сизиб ўтаётган фильтрацион сувлар ва массивларни суғориладиган ер майдонларидан ортиқча меъёрларда суғоришлар натижасида сизиб келаётган ер ости ва устки сувлари ҳисобланади.

Эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқларда сувда осон эрувчан тузларнинг тупроқ профилида жойлашиш ўрнига кўра уч хил: устки қатламлардан пастки горизонтларга қараб тузлар миқдорини камайиб бориши; аксинча, пастки қатламларга қараб ошиб бориши ва “профилли шўрланиш”, яъни тупроқнинг энг устки қатлампдан пастки қатламплари томон барча қатламларда деярли бир хил миқдордаги тузлар мавжудлигини ҳам кузатиш мумкин. Шўрланиш химизмига кўра, эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқлари хлорид-сульфатли ва хлоридли шўрланган типда эканлиги аниқланди. Хлорид-сульфатли шўрланиш типларидан иборат тупроқларда хлор-иони миқдори ўртача 0,031-0,1,870% ва сульфат-хлорид шўрланиш типларидан иборат тупроқларда хлор-иони миқдори ўртача 0,038% ташкил этиши аниқланди.

Эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқларда гумус қатламининг қалинлиги, кўп ҳолатларда унча қалин бўлмаган агроирригацион қатлам (60-90 см) қалинлигигача етганлиги қайд этилди. Эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқларининг ҳайдов (0-35 смли) қатлампларидан гумус миқдори кенг оралиқда тебраниб ўртача 1,01-1,28 % ташкил этади, кесмаларда унинг миқдори пастки қатламларга кескин камайиб боради. Гумус миқдорини кескин камайиб бориш тенденцияси кесмаларни 90-98 см қатлампларидан қуйи томонга бошланиши ва улар миқдори ўртача 0,31% тушиши аниқланди. Бу тупроқлар гумус билан кам ва ўртача таъминланган, умумий фосфорнинг миқдори ўртача 0,26%ни ташкил этиб, ҳаракатчан фосфорнинг билан кам (23,0 мг/кг), ялли калийнинг миқдори 0,947%ни ташкил этиб, алмашинувчи калий билан кам (144,6 мг/кг) даражада таъминланганлиги қайд этилди (2-жадвал).

2-жадвал. Эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқларининг агрокимёвий таркиби

Кес- ма №	Чуқур- лик, см	Гумус, %	Азот		Фосфор		Калий		CO ₂ карб., %
			%	мг/кг	%	мг/кг	%	мг/кг	
1	0-33	1,23	0,031	27,25	0,26	23,0	0,947	144,6	9,29
	33-62	0,90	0,028	21,25	0,24	15,0	0,775	124,2	9,13
	62-94	0,69	0,027	15,5	0,18	10,0	0,572	103,6	7,60
	94-132	0,31	0,017	12,5	0,19	5,1	0,572	94,6	10,8

Бу тупроқларнинг хосса-хусусиятлари ва мелиоратив-экологик ҳолатини яхшилаш, унинг унумдорлигини сақлаш ва қайта тиклаш учун агроимелиоратив, агротехник ва агрокимёвий тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш талаб этилади.

BUXORO VILOYATI SUG‘ORILADIGAN TUPROQLARNING MELIORATIV- EKOLOGIK-HOLATINI YAXSHILASH VA TUPROQ UNUMDORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

H.H.Salimova, S.D.Elmurodova, M.M.Toxirova

Buxoro davlat universiteti

O‘zbekiston Respublikasida bugungi kunda barcha sohalarda jumladan, yer resurslaridan oqilona foydalanish, ularni saqlash, tuproq unumdorligini oshirish va qishloq xo‘jalik ekinlaridan yuqori hosil olish bo‘yicha ishlar tizimli amalga oshirib kelinmoqda. Bu borada respublikaning “Oltin Yer fondi” dagi ataladigan sug‘oriladigan tuproqlar meliorativ holatining hozirgi kundagi tahliliy holati, ularni yaxshilash bo‘yicha regional, individud yondashilgan meliorativ tadbirlar ishlab chiqish yuqori darajada ishlar amalga oshirilmoqda.

Bu imkoniyatlar birinchi navbatda sugʻoriladigan tuproqlarda kechayotgan salbiy jarayonlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etishga qaratilishi lozim.

Bunday salbiy jarayonlarni bartaraf etish uchun:

1. Viloyat tuproqlarining xilma-xilligini, ularning rivojlanish sharoitlarini, genetik xususiyatlarini, tarkibiy tuzilishini hamda agronomik xossa va xususiyatlarini eʼtiborga olib aromeliorativ, agrotexnik va agrokimyoviy tadbirlarni tabaqalashtirib qoʻllash zarur.

Qishloq xoʻjalik ekinlari albatta, hududlarning tabiiy-geografik oʻrni, suv bilan taʼminlanganlik darajasi, tuproqlarning sifatiga qarab tabaqalashtirib joylanishi kerak. Sugʻorish meʼyorlari, muddatlari va davrlari har bir tuproq-iqlim mintaqasida, qatʼiy ravishda tuproqlarning hossa va xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

2. Viloyatda tarqalgan shoʻrlangan tuproqlarni shoʻrini yuvish va meliorativ xususiyatini yaxshilash lozim. Tuproqlarni meliorativ holatini yaxshilash uchun fitomeliorativ ekinlarni ekish va parvarishlashga ilmiy asoslangan texnologiya boʻyicha qoʻllash zarur

Shuningdek, tuproq meliorativ holatining yomonlashuviga va unumdorligining pasayishiga sabab boʻluvchi shoʻrlanish jarayonlari Buxoro viloyati jami sugʻoriladigan 226,4 ming gektar yer maydonlaridan (85,1 foizi) turli darajada shoʻrlangan, shundan 119,9 ming gektar (52,9 foiz) kuchsiz, 49,2 ming gektar (21,8 foiz) oʻrta darajada, 15,2 ming gektar (6,7 foiz) kuchli darajada va 8476,8 gektar (3,7 foiz) juda kuchli darajada shoʻrlangan.

3. Tuproqlarni organik modda-gumusga boyitish zarur. Har yili qishloq xoʻjalik ekinlari tomonidan tuproqdan olib chiqiladigan azot, fosfor va ayniqsa kaliy moddalarining oʻrnini qoplash, qishloq xoʻjalik ekinlarini oziqa moddalari bilan maqbul nisbatlarda taʼminlash masalasi eng muhim muammolardan hisoblanadi.

Hozirgi kunda sugʻoriladigan tuproqlar koʻp hollarda azot bilan oʻrta, fosfor bilan kam va kaliy bilan juda kam taʼminlanganligi natijasida ularning ekinlar uchun maqbul nisbatlari buzilganligini eʼtiborga olib, fosforli, ayniqsa kaliyli oʻgʻitlarni talab darajasida qoʻllash zarur. Kaliyli va fosforli oʻgʻitlar yetishmagan joylarda asosiy eʼtibor chorvachilik va parrandachilik, qishloq xoʻjalik, sanoat va maishiy chiqindilardan, tabiiy agrorudalardan organik va organo-mineral oʻgʻitlar, kompostlar tayyorlashga hamda ularni qoʻllashga qaratilishi kerak. Shu bilan birga mineral oʻgʻitlar qoʻllashni agrokimyoviy kartogrammalar asosida, tuproq sharoitlarini va oʻsimliklar talabini eʼtiborga olgan holda tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

4. Samarali almashlab va navbatlab ekish tizimlarini joriy etish zarur. Qishloq xoʻjalik ekinlarini toʻgʻri joylashtirish tuproqlar unumdorligini saqlash va qayta tiklash hamda qoʻllanilayotgan agrotexnik va meliorativ tadbirlar samaradorligini oshirishning asosidir.

Almashlab, navbatlab ekishni qoʻllash natijasida tuproq organik moddaga – gumusga boyiydi, uning barcha agronomik xususiyatlari yaxshilanadi hamda bir vaqtning oʻzida tuproq suv va shamol eroziyasidan muhofaza qilinadi. Almashlab ekish va ekinlarni joylashtirish tizimlariga beda va oraliq ekinlarni kiritish chorvachilikning yem-xashak bazasini rivojlantiradi, natijada hozirgi kunda tanqis boʻlgan qimmatli organik oʻgʻit– goʻng tayyorlashni kengaytirish imkoniyatlari tugʻiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

4. Tojiev U. Namozov X., Nafetdinov SH., Umarov K. Oʻzbekiston tuproqlari. Toshkent, «Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi»-2004. 58-59 b.
5. Ortiqova H.T. Buxoro vohasi tuproqlarining ekologik holati. Buxoro-2006. 201-203 b.
6. Oʻzbekiston sugʻoriladigan yerlarining meliortaiv holati va ularni yaxshilash. Oʻzbekiston Respublikasi yer resurslari, geodeziya, kartografiya va davlat kadastri davlat qoʻmitasi. Toshkent, “Universitet” nashriyoti, 2018. 7-8 b.

	хоссаларининг ўзгариши.	
28	М.А.Алибаева, З.А.Жаббаров. Тоғ тупроқларининг экологик ҳолати.	61

II ШЎЪБА.

ШЎРЛАНГАН ТУПРОҚЛАРНИНГ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВА ТУПРОҚ ЭРОЗИЯСИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ

30	Н.Ю.Абдурахмонов, А.Ж.Исмонов, Г.В.Erdashova. Амударё туманидаги эскидан суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқлар ва уларнинг хоссалари	63
31	Н.Н.Salimova, S.D.Elmurodova, М.М.Тоҳирова. Вухоро viloyati sug'oriladigan tuproqlarning meliorativ- ekologik-holatini yaxshilash va tuproq unumdorligini oshirish omillari.	64
32	Р.Қурвантаев, А.А.Мусурманов, Н.А.Солиева. Ғўзани ўсиши, ривожланиши, ҳосилдорлигига тупроқни мулчалош ва кам ишлов беришнинг самарадорлиги.	66
33	Н.Х. Hakimova, М.О`ktamova. Tuproq eroziyasini kelib chiqish sabablari va uni oldini olish chora tadbirlari.	68
34	Н.Н. Hakimova, О. Sobirova. Shòrlangan tuproqlarning unumdorligini oshirish va turoq erozyasining oldini olish.	69
35	R.Yunusov, Z.Ataeva, O`Shamsieva. Kogon tumani sh.salomov fermer xo`jaligini qadimdan sug`oriladigan o`tloqi tuproqlarining agrokimyoviy xossalarini yaxshilash.	71
36	Zakirova, N.Umitova. Sho`rlangan tuproqlarni fitomelioratsiya yo`li bilan meliorativ latini yaxshilash.	72
37	У.Набиев. Азотли ўғитларни бериш муддатларини тупроқдаги нитратли азот динамикасига таъсири	74
38	И. К.Одилов, Қанд лавлагидан уруғ олиш учун қўлланилган минерал ўғитлар меъёрларини иқтисодий самарадорлиги	78
39	Ў.Х.Мамажанова, А.Ж.Исмонов. Жанубий фарғона суғориладиган тупроқларининг сингдириш сифими ва сингдирилган асослар таркиби.	80
40	О.Г.Sultashova, А.А.Kewnimjaeva, А.А.Abdijamilov. Sho`rlangan tuproqlarning unimdorligin oshirish tadbirlari.	82
41	М.М.Сагторова, М.И.Болтаев. Тупроқ унумдолигини ошириш ва уни сақлашга оид агромегиоратив тадбирлар.	83
42	С.Жумабоев. Эрозияга учраган ерларни ишлаш технологияси.	85
43	С.С. Хожиев, Ш.Ш.Нафетдинов. Микробиологическая активность лугово-аллювиальных почв бухарского оазиса.	87
44	С.Т.Негматова. Crotalaria juncea ning экиш муддат ва меъёрларини тупроқнинг шўрланиш даражасига таъсири.	90
45	Н.Т.Artikova, М.М. Sattorova. Qumli cho`l tuproqlarining genezisi, evolusiyasi va ulardan foydalanish.	91
46	Д.Р.Тешаева, Буғдой навлари ва тупроқ шўрланиши.	94
47	З.А.Жаббаров, Ф.Ч.Қурбонов Шўрланган тупроқларда туз стрессини камайтиришда биочарнинг ўрни.	95

III ШЎЪБА.

ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ, МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ҚАЙТА ТИКЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

48	Sh.Nafitdinov, O.Ramazonov, E.Qodirov, Tuproqshunoslik fanidan dala amaliyoti mashg`ulotlarida tuproq kesmasini qazishmavzusini o`qitishda "klaster" metodini qo`llash.	98
49	Н.Х. Hakimova, R.F.Vahobovich. Cho`llanishni boshqarish usullari va muhofaza qilinadigan yerlardan tog`, yarim cho`l va cho`l landshaftlaridan foydalanish.	100
50	Д. Ж. Қўчқорова. Қишлоқ ландшафтларини жойлаштиришнинг қишлоқ хўжалигига таъсири.	102
51	I.A.Raxmonov, D.X.Samatqulova. Tuproqqa ishlov berish va uning ilmiy asoslari.	104
52	N.Yu.Abduraxmonov, G.B.Erdashova. Unumdorlikni baholash va unumdorlikni oshiradigan organik o`g`itlar.	106